

lizációs klímáját kevésbé összetetten mutatja be, az esetleges ellentmondó tendenciákat, belső feszültségeket nem dolgozza ki. Így az olvasó kíváncsisága nem elégül ki azt a kérdést illetően, hogy az államszocializmus kettős szocializációs modelljeinek voltak-e történeti előzményei a Horthy-korban és a dualizmusban, s ha igen, miként alakultak át? Minthogy a magyar társadalomtörténeti fejlődés duális jellegét a társadalomtörténeti irodalom ezekre a korszakokra vezeti vissza, nem tűnik megalapozatlannak a hipotézis, miszerint a politikai szocializáció kettősségének is vannak az államszocializmusnál korábbi strukturális előzményei.

Természetesen ezek a kérdések nem számon kérők, sokkal inkább a kíváncsivá tett olvasó kérdései, melyek a történeti-empirikus elemzések folytatásának és az elméleti következmények szisztematikus továbbgondolásának céljából fogalmazódtak meg.

SIK DOMONKOS

Majtényi György: K-vonal

URALMI ELIT ÉS LUXUS
A SZOCIALIZMUSBAN

Nyitott Könyvműhely, Bp., 2009. 312 old., 4490 Ft

Majtényi György szokatlan helyzetekben mutatja be a pártállami/állampárti vezetőket: nem kormány- és PB-üléseken, disztribúción, mondhatni munka közben látjuk őket (bár néha itt is feltűnnek), hanem otthonukban, „baráti” körben, vásárlás közben, vadászatokon. A rendszer irányítói számára persze ez is „munka”, az elit önreprezentációjának, az elitlét újratermelésének „fárasztó” tevékenysége.

A kötet címe (*K-vonal*) többféle-képpen is feloldható. Elsődlegesen azt az elkülönített („közigazgatási”) telefonhálózatot jelenti, amellyel a felső vezetők lakásait és irodáit felszerelték, és amely ebben az értelemben az elit információs monopóliumát jelölte. A köznyelv ugyanakkor a rövidítést kádervonalaként oldotta fel, amelyet –

eltérő jelentéstartalommal – Majtényi is használ a II. fejezet címeiként. De a *K* utalhat arra a képzeletbeli kastélyra is, amelyet a szerző emelt az általa vizsgált csoport köré: a kastély az a hely, ahol az új elit megismerhetete, elsajátíthatta, átvehette az elődök mintáit. További metaforikus jelentéseket is hozzárendel, ilyenkor utalhat például a korra, a kiváltságok rendszerére vagy, tehetjük hozzá, magára a kommunista rendszerre is. A címlap még egy feloldási lehetőséget sugall: a címet Kádár-vonalnak is olvashatjuk.

A kötet a források széles körére épül: felhasznál levéltári dokumentumokat (párt-, közigazgatási és állambiztonsági iratokat egyaránt), visszaemlékezéseket, *oral history* interjúkat, a korabeli sajtó anyagát, sőt még szépirodalmi szövegeket is. (Például az *Ezeregyéjszaka meséit*, amelynek van ugyan újabb, pontosabb, szebb, „tudományosabb” fordítása, ám mindenképpen szimbolikus, hogy éppen egy 1956-os kiadásból idéz.) Nem nagyon reflektál ugyanakkor kötete rendkívül gazdag képanyagára, amely így jobbra csak illusztrálja a szöveget. Magabiztosan kezeli a forrásokat, könnyedén alakítja olvasmányossá még a legszárzabb hivatalos iratokból megírt történetet is. Néhány esetben azonban – úgy érzem – készpénznek veszi az eredeti, történetesen államvédelmi dokumentumok megállapításait (pl. 23. old.), és nem utal keletkezésük körülményeire, szándékára. (Péter Gáborral kapcsolatban például hitelt ad olyan kijelentéseknek, amelyeket letartóztatása után, terhelő szándékkal tettek róla [29. old.].) Az államvédelmi jegyzőkönyvek forrásértékéről csak később, más összefüggésben szól: „Óvatosságra int minket azonban e szövegek olvasásakor az a tény, hogy az eljárások tétje éppen az volt, hogy az államvédelmi vezetők kommunistához méltatlan életét [...] bizonyítani tudják.” (44. old.)

Előszavában Majtényi felhívja a figyelmet „a pontos fogalmazás, a tudatos fogalom- és szóhasználat” (10. old.) fontosságára. Erre mindvégig ügyel, és tanúságot tesz nyelvi leleményességéről is. Például: a „rendszerváltás éveiben – vadászkifejezéssel élve – ismét *terítékre került* a pártveze-

tők vadászatának kérdése” (122. old., az én kiemelésem). A fociról írva így fogalmaz: „Ma már tudjuk, hogy Szepesi György az állambiztonság ügynökeként egy *másik pályán is mozgott*” (131. old., az én kiemelésem). Ez a mondat azért is figyelemre méltó, mert tudtommal ennyire szépen senkiről sem írták meg azt, hogy besúgó volt. Feltételezhető, hogy tudatosan, a korabeli közvélekedés nézőpontját érzékeltetendő, él néhány, a sportújságírásra jellemző közhellyel is, mint amilyen „a *szürke, ámde szorgos iparosokat felvonultató nyugatnémet válogatott*” emlegetése (132. old., az én kiemelésem). Ugyanakkor nyelvi slamposságok is becsúsznak, mint például a többször előforduló (bizonyára korabeli dokumentumokból származó) „tanzán” jelző a tanzániai helyett. Az ország nevét ugyanis nem a „tanzán” néptől nyerte, amely nem létezik, hanem *Tanganyika* és *Zanzibár* nevéből képezték. Helyenként pedig körültekintőbben is fogalmazhatott volna. Kíváncsi volnék például, milyen alapon kommunistázza le a Nyerere-féle tanzániai vezetést. Az öltözködéssel kapcsolatban azt írja, hogy a „szocializmus» nem számolta fel a hagyományt és a nyugati divatot, csak átmenetileg egy viszonylag szűk területre szorította vissza” (186. old.). Ebből úgy tűnik, mintha a második világháború előtt széles körű lett volna a „finomabb alsóneműk, jobb szabású, drágább anyagokból készült ruhák viselete” (uo.), mintha 1945 előtt tömegek követték volna a legújabb párizsi divatot, majd 1945/1949 után mindenkit lódenbe öltöztettek volna. (Az persze kétségtelen, hogy az 1950-es években a korábbinál is szűkebb körnek volt lehetősége luxusfogyasztásra, ezek a lehetőségek azonban az 1960-as, majd még inkább az 1980-as évektől fokozatosan nőttek.) Egyszerű elírásnak tekinthető viszont az a téves állítás a 60. oldalon, hogy Hegedűs András 1951-ben lett miniszterelnök.

Majtényi a nézőpontok és az értelmezések pluralizmusát hirdeti, ami szerteágazó cselekményű történetet és tematikai változatosságot eredményezett. A kortársak sokféle nézőpontját is figyelembe vette, ugyanakkor nem próbált a mindentudó, objektív történetíró póza mögé rejtőzni. „A

történetírás személyes műfaj – írja az utószóban –, de vannak látható szabályai, úgymint a forráskritika, és láthatatlan szabályosságai, mint a korszellem. A történész saját korának, kultúrájának részese, azokat az eseményeket kezeli tényként, amelyeket ő maga valósna, igaznak gondol.” (221. old.) Történetési alkatából fakadóan elhárítja magától a következtetéseket levonó összegzés feladatát. Az elbeszélés persze önmagában is interpretáció, és a történeteket elmesélő szerző maga is egy sor határozott kijelentést tesz. Személyes véleményének többször is hangot ad, leginkább a vizsgált rendszer megítélésével kapcsolatban. Az előszóban például úgy jellemzi a rendszerváltást, mint „amely fölfogható a szocializmusból való kilábalás, a fölépülés folyamataként” (10. old.) – vagyis a „szocializmus” – betegség. Ebből következően az „egészséges” rendszer ideáltípusát a Nyugat képviselte. A kötet elején például azt írja, hogy míg „Nyugaton a piaccgazdasági viszonyok között az egyének lehetőségeikhez mérten, de az áruk szabad és széles kínálatából választhattak”, addig „a szocialista rendszerben jórészt a központi elosztás rendszere határozta meg a javak birtoklását” (17–18. old.). A jegyzetektől, valamint a luxusról szóló fejezetből ugyanakkor az derül ki, hogy nem létezett két külön (a „jó” piaccgazdasági és a „rossz” szocialista) fogyasztási modell, a különbség Kelet és Nyugat között éppen a „lehetőségek” mértékében (és az ebből fakadó minőségben) jelentkezett.

Korábbi monográfiájával (*A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után*. Gondolat, Bp., 2005) ellentétben itt jóval kevesebb az elméleti fejtegetés, ami – a szélesebb olvasóközönség számára – élvezhetőbbé teszi a szöveget. (A „korábbi” Majtényi alcímében feltehetően az elit, a luxus és a szocializmus szavak is idézőjelben szerepeltek volna.) Az elit fogalmának tisztázásával, pontos definiálásával sem sokat bíbelődik, „egy kiváltságai alapján elhatárolható, a társadalomban uralmi pozíciója révén elkülönülő csoportot” ért rajta, „amelyet életformája, -stílusa, az uralmi viszonyok nyújtotta lehetősé-

gek maximális kihasználása jellemez” (15. old.). Bár én mind elméleti, mind gyakorlati megfontolásokból hajlok arra, hogy az elitet mint társadalomtörténeti kategóriát tisztán az uralmi pozíciók alapján definiáljam, és az életformát és az életstílust ebből a szempontból másodlagosnak tekintsem, mindenképpen adekvát fogalmi meghatározásról van szó. Max Weber citálása kapcsán mindenesetre megjegyezhető, hogy Lengyel György, aki éppen Weber kategóriáit felhasználva tisztázta a fogalmat, az elitviszonyt intézményes relációkat feltételező uralmi viszonyként, míg az osztályviszonyt alapvetően hatalmi viszonyként értelmezi (*A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Bp., 1993. 8–9. old.). Ennek alapján tehát nincs értelme a „hatalmi” és az „uralmi” elit megkülönböztetésének, hiszen – weberi értelemben – „hatalmi elit” nem létezik. (Habár Lengyel írására Majtényi nem hivatkozik, a bőséges szakirodalmat felvonultató kötetben nem kívánom számon kérni egyetlen munka hiányát sem.)

A szerző a „szóisméltések elkerülése és a gördülékenyebb fogalmazás végett” (10. old.) az elit szinonimájaként használja a káder és a funkcionárius szavakat. Csak-hogy a funkcionáriusok, a káderek köre sokkal szélesebb volt, mint az elitbe tartozóké, ráadásul míg ezt a két fogalmat a vizsgált korszakban is használták, elitnek a történész nevezi az általa vizsgált csoportot, és teremt meg ezáltal kutatásának a tárgyát: míg az elit utólagos, a funkcionárius és a káder korabeli konstrukció. Egy rigorózus, tudományos egzaktussággal megalkotott, minden oldalról lezárt elitfogalom természetesen ellentétben állt volna a kötet vállalt nyitottságával, lezáratlanságával. Éppen ezért felvethető a kérdés, hogy ha a szerző a fogalmat pusztán „leíró-elemző kategóriaként egy, a társadalomban elkülönülő (és elkülöníthető) csoport elhatárolására” (15. old.) kívánta alkalmazni, nem lett-e volna elég egy „hétköznapi”, a könyv tárgyának egyébként is megfelelő meghatározást választani. Vagyis az elitbe azok tartoznak, akik valahol „fent” vannak, akikre mint a vezetők, a „fejesekre”

tekintenek, akik nem „azok”, vagyis „a nép”.

Majtényi Bibó István elitfelfogását idézve szögezi le, hogy az uralmi pozícióból fakadó normaformáló lehetőséget, „kulturacsináló”, kultúrateremtő szerepet egyetlen elitől, a szocialista rendszer elitjétől sem lehet elvitatni. Könyve lényegében erről szól: milyen viselkedési, fogyasztási stb. mintákat követett, teremtett és közvetített az elit a társadalom többi részének. Ezért érthetetlen, hogy történetei főszereplőjét explicite nem tekinti „értékteremtő és értékhardozó közösségnek”, miközben épp ennek az értékteremtésnek és mintaközvetítésnek a mechanizmusát fejtegeti (15–16. old.), arról nem is beszélve, hogy könyvének témája nem más, mint a szocialista elit kultúrája.

Fő mondandója, hogy a régi szokások, viselkedési formák nem tűntek el teljesen, hanem átalakulva éltek tovább. A társadalmi események hivatalos, protokolláris formái esetében ez természetesnek vehető, a diplomáciában kötelező is volt. A fogadásokat 1945-ben még jellemző meghittség, plebejus hangulat hamar tovaszállt, a régi allűrök hamar feléledtek. A új, kommunista vezetés lakóhelyének megválasztásával is a korábbi „úri” fogyasztási szokásokat, viselkedési mintákat vette át. A vezető káderek fokozatosan megszállták az 1930-as évek óta magas státusú Rózsadombot és Pasarétet (valamint a hagyományosan „elit” lakóhelynek számító Andrássy úti és a Városliget környéki villasorokat). Ebből a szempontból jellemző Rákosi Mátyás esete, aki Moszkvából hazatérve még Zuglóban lakott, ám 1949-ben a Hegyvidékre költözött. Az elit a korábbi „polgári” mintákat követve rendezte be a lakásait is, elég a Kádár-villa bútorzatára utalni.

A lakóhely kiválasztásában a döntő szempont a tömegektől, az átlagemberektől való elkülönülés, a megkülönböztetlenség volt. A „káderdülönél” is zártabb terület volt a felső vezetés által használt üdülők: az 1950-es években például az elit egy teljes községet (Aliga) kisajátított és zárt el a külvilágtól. A vezetők kiváltságos helyzetét biztosították – és egyben jelképezték – az olyan juttatások is,

mint a telefon (a K-vonal) és a hozzáférés a bizalmas információkhoz, a külföldi utazás lehetősége, a kiemelt egészségügyi ellátás (a „Kútvölgyi”), és a díszsír hely a Kerepesi-temetőben. A kiváltságok talán leglátványosabb kifejezője azonban a gépkocsi volt. Az autó 1945 előtt is státuszszimbólumnak számított, hiszen csak kevesek tudták megfizetni, az új rendszerben viszont gyakorlatilag a szolgálati gépkocsit jelentette, ami viszont a pártállami apparátusban betöltött vezetői pozícióhoz kapcsolódott. Az autó tehát továbbra is reprezentációs eszköz volt, ám mást (és másként) reprezentált, mint korábban. Éppen korlátozott hozzáférhetősége tette jelképpé a „nagy fekete autót” az 1950-es években vagy – a liberalizációt követően – a Mercedest az 1970-es évek végétől kezdve. (Előbbivel kapcsolatban alighanem mindenkinek Bacsó Péter *Tanú* című filmje jut eszébe, utóbbival kapcsolatban pedig – valószínűleg már nem ilyen sokaknak – a Beatrice együttes *Angyalföld* című dala: „A Mercedes gyorsan száll, a villamos csak botorkál.”)

A korábbi elitminták fennmaradása a vadászat esetében a legszembetűnőbb. A történész számára a vadászat kutatásra méltó társadalmi praxis, amely „alkalmat ad egy – uralmi pozíciója alapján – elkülönülő társadalmi csoport attitűdjeinek a vizsgálatára”, habár nem hagyható figyelmen kívül, hogy a résztvevők számára a vadászat elsősorban kikapcsolódás és szenvedély (88–89. old.). Majtényi mégiscsak mint az elitbe tartozás kritériumát vizsgálja: „a [vadász] társaságokban a szokások viselkedési mintákká változtak, hagyományként rögzültek, s e tradíció azonosság- és közösségtudatot teremtett, ami egyúttal (öntudatlan) azonosulás volt a kivívott társadalmi szereppel és pozícióval.” (101. old.) Az 1963-ban a legfelsőbb vezetés által létrehozott Egyetértés Vadásztársaság tagsága vált a Kádár-korszakban a „bekerülés”, illetve a „kirekesztés” szimbólumává (109. old.). Alapvetően a formális pozíció határozta meg, kiből lehet tag, ám az Egyetértés jól mutatja az informális kapcsolatok fontosságát is a vezetésen belül, amelyeket persze éppen a vadásztársaságbeli tag forma-

lizált. (Talán nem véletlen, hogy az „elit” vadásztársaság megalakítására a Kádár-rendszer és vezető garnitúrája konzolidációjával egy időben került sor.)

Az Egyetértés jól mutatja, milyen jelentős szerepet játszott Kádár János az eliten belüli személyi kapcsolatok alakításában. Személyesen döntött arról, kit lehet felvenni, illetve a felülvizsgálatok során kinek kell mennie, és ki maradhat, de magatartásával is példát adott. Kultusza, bár kevésbé volt látványos, semmivel sem maradt el Rákosié mögött. Az 1980-as években azonban az „Öreg” egyre inkább eltávolodott a vadásztársaságtól, fokozatosan háttérbe vonult, ami egyúttal a politikai vezetésben bekövetkező visszaszorulását is jelezte. Az általa képviselt puritanizmus és visszafogottság is egyre kevésbé volt minta a többi tag számára, a vadásztársaság vezetése a bonvivánok, mecénások és társaik kezébe került. A kötet címlapján látható kép – Kádár János, a megfáradt vadász – így a rendszer utolsó szakaszának az emblémája (akárcsak a főtítkárt egy másik értelemben „megfáradt vadászként” ábrázoló fotó a 164. oldalon).

Az Egyetértés nem egyszerűen az – úri mintákat követő – elvtársi vadászatoknak adott keretet, hanem megeremtetten az elit exkluzív társaságát is, a társasági élet színtereit az évadzáró vacsorákkal, előadásokkal, műsoros estekkel. A második világháború előtti úri társasági élet felélesztésére nemcsak a vadászat nyújtott lehetőséget, voltak a felső vezetés tagjainak egyéb, a korábbi mintákat követő, cigányozással, nótázással egybekapcsolt összejövetelei is, az 1950-es évek végén még békebeli hangulatú megyebálok is tartottak. A Kádár elzárkózása miatt elmaradó informális összejöveteleket, például a leányfalui közös étkezéseket Majtényi azzal magyarázza, hogy „a hatalomgyakorlás mindinkább professzionizálódott, és az elit baráti, ismerősi társaságokból bürokratikus hivatás- és szokásrenddé vált” (170. old.). Az Egyetértés példája ennek némileg ellentmond: talán arról lehetett szó, hogy ezeket az informális találkozókat Kádár igyekezett a vadászatra korlátozni.

Miből táplálkozott az új elit elkülönülési igénye, és egyáltalán honnan eredt a kommunista vezetés intézményes vonzódása a vadászathoz? Majtényi azt sugallja, hogy igazából ez tesz minden elitet elitté, az újak tehát természetes módon vették át a régiéket – ezek szerint örökre tekintetű – mintáit. (Azért tanulságos lett volna megnézni, hogy a magyar kommunista vezetés e téren mennyiben követte a szovjet gyakorlatot.) Az, hogy az 1945 után berendezkedő új elit fogyasztási szokásaiban, attitűdjeiben a régít utánozta, igazából az általa hangoztatott ideológiához viszonyítva jelentős. Ezért aposztrofálhatja a szerző „érdekességnek”, hogy „a háború után a funkcionalizmussal, a modernnel szemben a historizáló stílusvilág tovább őrizte népszerűségét” (27. old.), már ami az új elit villáit illeti. Mintha az lett volna a természetes, ha a kommunista elit a modern építészethez húz. Miért is? A bolsevik irodalmi, képző- vagy építőművészeti izlés az 1930-as évektől minden volt, csak nem modern. Az viszont kétségtelen, hogy az 1945–1949-ben berendezkedő új hatalom a forradalmi munkásmozgalom örökösének vallotta magát, a funkcionáriusok állítólag a munkáshatalmat képviselték, ám ez az azonosulás nyelvi szintre korlátozódott. Ha az elit tagjaiban kialakult egyfajta munkásöntudat, akkor az „inkább hivatkozási alap volt, semmint összetartó erő” (215. old.).

Érthető, hogy amikor az elzárkózó elit időnként igyekezett átlépni a tömegektől elválasztó határokat, akkor elsősorban a „munkásokkal” való találkozásokat kereste. Ennek egyik terepe a sport, és azon belül főleg a labdarúgás volt. A focisikerek egyben legitimációs funkciója tudatában külön juttatásokban részesítette a legjobbakat, amivel lényegében a hivatalosan nem létező profizmust pótolta. Az ennek kapcsán említett katonatiszt vagy országyűlési képviselővé válás azonban véleményem szerint nem jó példa. Puskás esetében éppen fordítva állt a helyzet: ő elvileg főállású katona volt, aki mellesleg focizott is (bár kétségtelen, hogy egy „mezei” honvéddhez képest jóval többet keresett); Bozsik képviselőségét sem helyes elsősorban anyagi

juttatásként értelmezni. A labdarúgás felfokozott politikai fontossága (ami mértékét tekintve mindenképpen új jelenség az 1945 előtti időszakhoz képest) persze azzal járt, hogy az 1954-es, elvesztett világbajnoki döntő is politikai színezetet öltött: a mérkőzés után tömegtüntetések robbantak ki, amelyeket csak nagy nehézségek árán sikerült leverni. A Kádár-korszak elitjének a sporthoz való viszonyáról már jóval kevesebbet tudhatunk meg, az erről szóló részben is főleg az aranycsapat renitenseiről (Czibor, Puskás, Bozsik) olvashatunk. Természetesen szóba kerül, hogy Kádár János Vasas-szurkoló volt, ami hozzátartozott munkásimázsához. Erős túlzás azonban ennek alapján egyenesen „piros-kék korszakról” (150. old.) beszélni. Talán szimbolikus, hogy a Vasas első labdarúgó-bajnokságát éppen 1957-ben nyerte, és 1966-ig még négyszer lett első, ezt követően azonban már csak egyszer, 1977-ben. A Kádár-korszak labdarúgásában sokkal nagyobb szerepet játszott a Fradi, a Dózsa – és a Honvéd, mint „Kádár csapata”.

A kötet a „munkáshatalomnak” a munkásokhoz való viszonyáról a focin kívül is ejt szót, ám a kérdést a sztáhnovistákra szűkíti le, akiket olyan „virtuális” csoportként definiál, „amely a munkásság jólétét és hatalmát szimbolizálta” (156. old.), ám még kiemelt és kivételezett helyzetében is messze állt az elit életszínvonalától. (A Kádár-korszakban a személyek helyett inkább a kollektívákat, a szocialista brigádokat dicsőítették.) A fizikai munkások (a melósok) a rendszer által biztosított juttatásokban, például a lakáshoz jutás terén hátrányban voltak a funkcionáriusokhoz képest. A rendszer által hirdetett és bizonyos mértékig valóban érvényesített egyenlősítést az elit magára nézve nem tekintette kötelezőnek. Jogot formált a tágas, tömegektől távol lévő villákra, mint ahogy a felső vezetők és családtagjaik által látogatott Váci utcai divatszalonok sem a kommunista aszkézis kifejezői voltak. A nyilvánvaló ellentmondás miatt az elit „szégyenlős” volt, úri mintákat követő társasági életét a nyilvánosság teljes kizárásával élte: ez a társaság nem jelent meg a közönség előtt, összejöveteleit nem

verték nagydobra, pusztán létét is titkolták a nyilvánosság előtt.

Paradox módon a könyv történetei az elitről és a rendszerről megszűntetik ezt az ellentmondást, miután a fő viszonyítási pontot kikezdi, lényegében meg is semmisítik. Bár Majtényi *expressis verbis* nem mondja ki, ez a rendszer nem volt munkásállam, elítje pedig sokkal inkább tekinthető polgárinak, mint munkásnak. A vezetés jobbára (kis)polgári származásúakból állt: jellemző, hogy az élmunkások közül egyedül karriert csináló Horváth Ede, a pártvezetés második vonalába bekerülve – munkásszármazásúként –, kívülről jövőnek számított. Az elit életvitele is polgári volt, a hagyományos középosztályi szokásokat, divatot követte a lakás, az öltözködés stb. terén is. (Az ezzel kapcsolatos Széleányi Iván-idézet szerintem sokkal fontosabb annál, hogy egy végjegyzetben bújjon meg [293. old.]) Az elit gondolkodásában a középosztályra jellemző régi beidegződések, sémák működtek, gondoljunk a zsidó – nem zsidó megkülönböztetésre, vagy arra a törekvésre, hogy „jó” (azaz kismemesi, katonatiszti) származást kreáljanak egyes pártvezetőknek. Tagjai bizonyos helyzetekben maguk is hangoztatták polgári öntudatukat, mint például Vas Zoltán 1956-ban. A kötet még arra is hoz példát, hogy a „kívülállók”, a „nép”, a „társadalom” is polgárnak (konkrétan „bűdös burzsujnak”) tartotta a vezetőket (193–194. old.). Ezen igazából nincs mit csodálkozni: a termelőeszközöket birtokló pártállam (mint „össztökés”) vezetői kváziburzsóá, azaz polgári feladatokat láttak el, így nem furcsállhatjuk, ha ez a kváziburzsóázia korábbi polgári mintákat követett.

Majtényi György munkájának a jelentőségét abban látom, hogy lehetővé teszi a diktatúra jellegének, „a kommunista” és „a szocialista” jelentésének újragondolását. Az egykori pártszékház üléstermét díszítő, *Munkásállam* című falikép valóban az egész rendszer szimbólumának tekinthető, ám nemcsak „az ország közelemlőjére figyelmeztet” (208. old.), hanem ennek az újragondolásnak a szükségességére is.

Kuti Éva: Az önzés iskolája?

VÁLLALATI MECENATÚRA –
CSR KÖRNYEZETBEN

Nonprofit Kutatócsoport, Bp., 2010. 205 old.

Az NP (olvasd, nonprofit) rövidítés büszkén feszít Kuti Éva könyvének gerincén, mintha a cím önmagában nem volna elegendő, és további nyomatékosításra lenne szükség a tartalmat illetően. A Nonprofit Kutatócsoport láthatóan megtanult egyet s mást az eddigi tizennégy könyv publikálása során – például azt, hogy a *homo oeconomicus* viselkedését különféle peremfeltételek mellett elemző közgazdasági könyvek és tanulmányok tengerében nagy jelentősége lehet minden kis rövidítésnek, amely a nonprofit szektor létezésére, meghatározó összefüggéseire stb. hívja fel a figyelmet. (Emlékeztetőül: a nonprofit szektor fogalmába azon egyéni vagy intézményi tevékenységeket soroljuk, amelyeket nem lehet a profitmaximalizálás vagy a költségminimalizálás függvényeivel leírni.) A kutatócsoport tizenötödik kiadványában Kuti a kulturális intézmények életében meghatározó jelentőségű vállalati mecenatúrát, különösen a nagyvállalati kultúratámogatást vizsgálja. (S mint a későbbiekben látni fogjuk, a fentebb említett nyomatékosításra valóban szükség volt.)

A puha fedelű könyv címe – *Az önzés iskolája?* – figyelemfelkeltő és gondolkodásra késztető, ámde meghökkenítő is egyben, mivel a szektort általában az önzetlenséggel azonosítják. E sorok írója például viszonylag hosszasan gondolkodás után sem tudta értelmezni a címben szereplő kérdést – sem a nonprofit szektorral, sem a vállalati kultúratámogatással vagy a környezettudatos gazdálkodással összefüggésben. (Az „önzés iskolája” helyett talán találébb lenne a „hiúság vására” kifejezés.) Az alcímben feltüntetett CSR rövidítés – *Corporate Social Responsibility* – egyértelműen kijelöli a megcélzott olvasói csoportot, vagyis azon sokaságot, amelynek tagjai